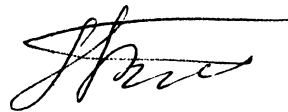

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ГУЦАЛ Віталій Анатолійович

УДК 94:902 (477)(092)(043.3)

**ПРОФЕСОР І. ВІНОКУР У НАУКОВО-ОСВІТНЬОМУ
І ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ
(1948 – 2006 рр.)**

07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Кам'янець-Подільський – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Копилов Сергій Анатолійович,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
ректор університету.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Пивоваров Сергій Володимирович,
Національний Києво-Печерський
історико-культурний заповідник,
заступник генерального директора з наукової роботи;

кандидат історичних наук
Строценъ Богдан Степанович,
Державне підприємство «Науково-дослідний центр
«Охоронна археологічна служба України»,
Інституту археології НАН України,
старший науковий співробітник відділу
регіональної археології.

Захист відбудеться 08 лютого 2019 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 71.053.01 у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (32300, м. Кам'янець-Подільський, вул. Татарська, 14, ауд.23).

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 32300, м. Кам'янець-Подільський, вул. Івана Огієнка, 61.

Автореферат розісланий 4 січня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

І.А. Опря

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Дослідження інтелектуальної історії України новітньої доби не можливе без належної уваги до наукового доробку, педагогічної та громадської діяльності талановитих учених-гуманітаріїв. Це зумовлює наукову актуальність дослідження ролі й місця відомого українського археолога й історика Іона Срульовича (Ізраїльовича) Винокура в науково-освітньому і громадському житті України наприкінці 1940-х – на початку 2000-х рр.

Науковий доробок ученого демонструє спадковість у розвитку кращих традицій вітчизняної історичної науки. Учень знаного археолога Б. Тимошука був взірцем поєднання професійного чуття, навичок й ерудиції з одного боку й організаторського таланту з іншого. Свідченням цього є майже два десятки його послідовників, а також багаторічна науково-педагогічна діяльність у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (КПНУ ім. І. Огієнка), участь у роботі Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства (ХОІКТ), Хмельницької обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПК), Всеукраїнській спілці краєзнавців (ВСК), Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України. І. Винокур був членом наукових координаційних рад з проблем «Археологічні дослідження на території України» при Інституті археології (ІА НАН України), «Історичного краєзнавства в Україні» при відділенні історії, філософії та права НАН України, Українського національного комітету Міжнародної унії слов'янської археології; входив до складу редколегій журналів «Археологія», «Краєзнавство», «Хазарський альманах», «Хмельниччина: Дивокрай», «Педагогічний вісник», «Наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: історичні науки», «Освіта, наука і культура на Поділлі»; був редактором кількох дослідно-наукових видань.

Зроблені ним наукові відкриття були знаковими для європейської археології, а дослідження культур племен Середнього Подністров'я рубежу та I тис. н. е. дозволили по-новому реконструювати процес етногенезу слов'ян. Отже, важливість наукового доробку вченого і відсутність узагальнювальних праць щодо його педагогічної та громадської діяльності зумовлюють актуальність дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів кафедри всесвітньої історії й планової науково-дослідної теми кафедри історії України «Проблеми історії суспільних змін і трансформацій в Україні від найдавніших часів до сьогодення» (номер державної реєстрації 0116U008422) та напряму наукової школи «Археологія Поділля та Південно-Східної Волині», що функціонує при кафедрі архівознавства, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін КПНУ ім. І. Огієнка.

Метою роботи є комплексне дослідження на основі аналізу різноманітних джерел, освітньої, наукової та громадської діяльності І. Винокура, з'ясування його внеску в розвиток історичної науки другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Для реалізації мети передбачено розв'язання таких **завдань**:

- охарактеризувати стан вивчення проблеми в історіографії й висвітлити джерельну базу дослідження;
- визначити життєві віхи І. Винокура й проаналізувати його науково-педагогічну і навчально-методичну діяльність;
- вияснити роль дослідника в організації та проведенні археологічних експедицій;
- встановити коло учнів і колег І. Винокура, які входили до його інтелектуального середовища;
- з'ясувати роль ученого в дослідженні пам'яток рубежу нашої ери;
- розкрити процес формування і розвитку І. Винокуром концепції слов'янського етногенезу I тис. н. е.;
- довести важливу роль праць автора в розробці проблем черняхівської культури II – V ст.;
- охарактеризувати внесок дослідника у вивчення ранньосередньовічних слов'янських пам'яток V – VIII ст. та їх ролі у формуванні археологічних культур праукраїнців;
- узагальнити науковий доробок І. Винокура в дослідженні літописних Бакоти й міст Болохівської землі;
- встановити роль ученого в організації й розвитку краєзнавчого руху України, а також участі в пам'яткоохоронній і музейницькій роботі.

Об'єктом дослідження є інтелектуальна і громадська діяльність української інтелігенції наприкінці 1940-х – на початку 2000-х рр.

Предметом дослідження є наукова, педагогічна та громадська діяльність І. Винокура.

Методологічну основу дисертації склали принципи історизму, об'єктивності, системності. Їх реалізація стала можлива завдяки використанню загальнонаукових (синтезу, класифікації, періодизації, узагальнення) і низки спеціально-наукових методів (порівняльно-історичного, проблемно-хронологічного, структурно-логічного, аналітико-систематичного, історико-порівняльного, статистичного).

Хронологічні межі роботи визначаються специфікою дослідження й окреслені 1948 – 2006 рр. Нижня межа зумовлена початком формування наукових зацікавлень І. Винокура під час його навчання в Чернівецькому державному університеті (ЧДУ) й участю в археологічних експедиціях, підготовкою і появою перших публікацій, а верхня межа – часом його смерті.

Територіальні межі дослідження визначені місцем проживання й діяльності І. Винокура, передусім – це Вінницька, Житомирська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області та м. Київ.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше:

- на межі різних галузей гуманітаристики – історії, археології, педагогіки, історіографії, біографістики, музеєзнавства, історичної регіоналістики, пам'яткознавства та пам'яткоохоронної діяльності – реконструйовано загальну картину його подвижницької роботи в означених сферах;

- визначено основні етапи формування наукового світогляду І. Винокура;

- проаналізовано головні напрями його освітньої діяльності;
- доведено правомірність виокремлення дослідником субстратних пам'яток рубежу нашої ери та обґрунтування їх впливу на формування черняхівських старожитностей;

- з'ясовано підстави виокремлення І. Винокуром раніше невідомих перехідних комплексів від черняхівської культури до слов'янських культурних елементів кінця V – початку VI ст. та подальшу їх трансформацію в культури племен праукраїнців VI – VIII ст. й українські пам'ятки IX – XIII ст.;

- встановлено етапи вивчення вченим міських поселень Болохівської землі та її літописних міст;

- вияснено та схарактеризовано напрями громадської діяльності І. Винокура.

Уточнено:

- хронологічні межі науково-дослідної діяльності І. Винокура;
- внесок дослідника у вивчення археологічних старожитностей Північної Буковини, Поділля і Південно-Східної Волині;

- бібліографічний опис праць І. Винокура, до якого внесено 83 друковані наукові й методичні праці, 5 рецензій, 36 науково-популярних статей, участь у 150 редакційних колегіях наукових збірників і монографій.

Отримали подальший розвиток проблеми:

- формування І. Винокура як дослідника старожитностей Волині й Північної Буковини;

- археологіні дослідження Бакотського мікрорегіону;

- роль науковця в організації краєзнавчого руху й музейницька робота на Хмельниччині та Житомирщині.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що його основні положення і висновки розкривають і поглиблюють наукові знання при характеристиці розвитку історичної науки в Україні в середині ХХ – на початку ХХІ ст. У цьому плані науковий доробок І. Винокура є показовим. Вивчення ним питань давньої історії слов'янства, краєзнавчих студій, педагогічний досвід не втрачають свого значення і сьогодні та можуть з успіхом бути використані при підготовці узагальнювальних досліджень у галузі історії України й Поділля давньої і середньовічної доби, написанні підручників і навчальних посібників для учнів, загальноосвітніх шкіл, студентів університетів, методів організації й проведення історико-краєзнавчої роботи, при укладанні поточних і перспективних програм збереження історико-культурної спадщини, розгортання музейних експозицій тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено автором на 4 міжнародних (Київ, 2015 р., Львів, 2015 р., Кам'янець-Подільський, 2010, 2012 рр.), 6 всеукраїнських (Кам'янець-Подільський, 2012, 2013, 2014, 2015 рр., Житомир 2012 р., Хмельницький, 2012 р.), 15 регіональних науково-практичних конференціях. Крім того, результати

досліджень обговорювались на засіданнях кафедри всесвітньої історії КПНУ ім. І. Огієнка.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Усі результати та положення, що виносяться на захист і складають наукову новизну роботи, отримані здобувачем особисто. Автор систематизував і описав особистий архів І. Винокура, переданий ним на зберігання до науково-дослідної лабораторії археології (НДЛА) КПНУ ім. І. Огієнка. До нього увійшло 140 справ, які містять майже 2 тис. документів (обсягом 20 тис. аркушів) за період з 1948 по 2006 рр.

Окрім паперових носіїв, систематизовано та введено до наукового обігу візуальні джерела (фотографії, хронікальні фільми, відзняті І. Винокуром упродовж 60-80-х рр. ХХ ст.). Створено відео- й аудіотеки спогадів учнів і колег І. Винокура, а на підставі фотоматеріалів 1963 – 2006 рр. – виставку «Фотолітопис археологічної експедиції».

Публікації. 3 теми дослідження здійснено 34 одноосібних публікацій (загальним обсягом 11,3 др. арк.), 6 з яких опубліковано в наукових фахових виданнях, визначених ДАК МОН України. 1 стаття вміщена в іноземному виданні, а 2 – у виданнях України, внесених до міжнародних наукометричних баз.

Структура дисертації Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, 4 розділів, 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, що нараховує майже 900 позицій, додатків. Обсяг основного тексту складає 169 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, визначено її хронологічні та територіальні межі, об'єкт і предмет дослідження, його мету і завдання, охарактеризовано методологічні принципи, наукову новизну, практичне значення та форми апробації результатів.

У першому розділі «**Історіографія, джерела та методологія дослідження**» подано аналіз стану наукового опрацювання теми, її джерельну базу, методологію і методи творчого пошуку.

Перший підрозділ **1.1 «Стан наукової розробки проблеми»** присвячено з'ясуванню її історіографії. Публікації про науково-педагогічну і громадську діяльність І. Винокура (наукові статті, рецензії, публікації в періодичній пресі, біографічні нариси, бібліографічні й довідкові видання та ін.), умовно можна структурувати у дві групи: 1) роботи, що містять характеристику наукового доробку вченого; 2) праці, присвячені висвітленню його біографії, етапів педагогічної й громадської роботи.

Встановлено, що діяльність І. Винокура почала викликати інтерес ще під час його навчання в ЧДУ й подальшої роботи, пов'язаної з археологічними дослідженнями. Протягом кар'єри вченого наукова громадськість завжди цікавилась його доробком, про що свідчить низка рецензій відомих вітчизняних і зарубіжних археологів В. Бідзілі, М. Бебеша, Я. Гурби, Я. Земана, М. Лавіови-Шмідлової, Є. Махно, Л. Михайлини, О. Приходнюка, І. Русанової,

Є. Симоновича, Б. Тимощука, М. Тиханової, П. Толочка, В. Шиманського, М. Щукіна, В. Якубовського. Вони проаналізували низку статей і монографій І. Винокура, давши у них позитивні відгуки на такі основні роботи: «Старожитності Східної Волині» (1961 р.), «Історія та культура черняхівських племен Дністро-Дніпровського межиріччя II – V ст. н. е.» (1972 р.), «Давні слов'яни на Дністрі» (1977 р.), «Бакота. Столиця давньоруського Пониззя» (1994), «Історія лісостепового Подністров'я та Південного Побужжя. Від кам'яного віку до середньовіччя», навчальний посібник «Археологія України» (1994 р.), «Слов'янські ювеліри Подністров'я», «Черняхівська культура: витоки і доля» (2000 р.) та ін.

Л. Баженов, В. Баран, О. Майоров, Я. Онищук й А. Філінюк відзначили значимість доробку І. Винокура у визначенні Волино-Подільського пограниччя як одного з районів формування черняхівської культури і розробці проблем слов'янського етногенезу. О. Головка і С. Терський підкреслили вагомість його праць для вивчення державно-політичних процесів на Волині та Галичині доби середньовіччя. В. Прокопчук і О. Завальнюк звернули увагу на його участь у I – V міжнародних археологічних конгресах у Варшаві, Празі, Братіславі, Софії, Києві, симпозиумах зі слов'яно-германських відносин у Любліні, узагальнили археологічний доробок науковця й вказали на формування ним «неформальної творчої співдружності, яку прийнято називати науковою школою». Л. Баженов і А. Філінюк дали оцінку науковим напрацюванням професора та їх ролі у формуванні загальної концепції давньої і середньовічної історії Волині та Поділля.

Встановлено, що інформація про І. Винокура була зібрана в низці різних видань. Важливість організованого ним у 1981 р. на базі Кам'янець-Подільського педінституту (КППІ) спільно з ІА АН УРСР симпозиуму «Пізнні долі Черняхівської культури» відзначили автори монографії «Слов'яни Південно-Східної Європи в переддержавний період», зокрема те, що форум дав змогу розв'язати проблему хронологічної лакуни, яка існувала між пам'ятками черняхівської культури і раннесередньовічними слов'янськими старожитностями.

Л. Баженов, Я. Гурба, А. Закощельна, Ю. Малєєв, О. Приходнюк, Б. Строць, С. Трубочанінов аналізували науково-педагогічні праці І. Винокура: «Збирання і визначення археологічних пам'яток та методика їх використання в школі» (1967 р.), навчальні посібники «Археологія України» (1994, 2004 рр.), «Археологія доби українського козацтва XVI – XVIII ст.» (1999 р.) та ряд інших розробок для середньої школи. Окремі аспекти його педагогічної діяльності описали С. Копилов, В. Степанков, А. Філінюк та інші автори. Вони ж відзначили його заслуги в організації першого в Україні обласного історико-краєзнавчого товариства (1964 р.) і ВСК (1991 р.), підготовці й проведенні I – XI Подільських історико-краєзнавчих конференцій, створенні та розгортанні діяльності Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при КІНУ ім. І. Огієнка (1995 – 2000 рр.). Ці ж дослідники підкреслювали особисті, професійні та людські якості І. Винокура – «наукову об'єктивність..., глибоке розуміння професійного обов'язку, виняткову порядність». Варіанти автобіографій ученого як історіографічного джерела проаналізував С. Копилов.

У ряді праць висвітлено науково-організаційну роботу І. Винокура в різних наукових центрах України. Його діяльність у Житомирському обласному краєзнавчому музеї дослідив І. Ярмошик; С. Пивоваров описав чернівецький період, починаючи зі студентської лави, організацію історичного музею та викладацьку роботу; С. Гальчак відзначив внесок І. Винокура в становленні краєзнавства на Вінниччині; Я. Онищук звернув увагу на дослідження І. Винокуром археологічних культур Галичини.

Постать І. Винокура потрапляла до різноманітних енциклопедичних і довідкових видань. У 1961 р. Я. Гурба представив його як дослідника нового покоління зарубіжної археологічної школи. Я. Філіп в «Enzyklopadishes Handbuch zur Ur-und Frühgeschichte Europas» (1969 р.) виокремив українського вченого серед інших європейських археологів. Інформація про діяльність І. Винокура вміщена у виданнях «Учені Хмельниччини» (1998 р.), «Хто є хто на Хмельниччині» (2004 р.). У 1993 р. Л. Баженов уперше згадав про створену ним «наукову школу з вивчення Поділля». Г. Мезенцева відзначила авторитет І. Винокура як «черняхівознавця» в енциклопедичному словнику «Дослідники археології України» (1997 р.). Також інформацію про вченого вміщено в довіднику «Українські історики ХХ століття», збірнику «Краєзнавці України», в «Енциклопедії історії України», «Енциклопедії трипільської цивілізації» та ін. Інформацію про наукові успіхи І. Винокура подано в різних бібліографічних виданнях (1984, 1986, 1989, 2000, 2010 рр.).

Отже, історіографічний масив про наукову, педагогічну і громадську діяльність І. Винокура свідчить, що більшість аспектів цієї проблеми, зокрема участь в освітніх програмах, організації ХОІКТ, УТОПК, ВСК, вивчена поверхнево або залишилась поза увагою істориків, а відтак потребує комплексного дослідження.

У підрозділі **1.2 «Джерельна база роботи»** було використано різнопланові джерела. Насамперед, це документи та матеріали з 27 фондів і 15 архівосховищ України та Росії: Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО), держархівів Хмельницької, Чернівецької, Житомирської областей, Кам'янець-Подільського міського архіву, наукових архівів ІА НАН України, Інституту історії матеріальної культури (ІМК) РАН (Санкт-Петербург), Інституту рукопису Національної бібліотеки (ІР НБ) України НАН України ім. В. І. Вернадського, відомчих архівів Кам'янець-Подільського державного музею-заповідника, Хмельницького обласного краєзнавчого музею. Важливі біографічні дані, що уможливають відтворення основних етапів життя, навчання, науково-педагогічної та громадської діяльності І. Винокура, знаходяться в особових справах в архівах КПНУ ім. І. Огієнка, НДЛА КПНУ ім. І. Огієнка, Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (ЧНУ ім. Ю. Федьковича), Житомирському державному університеті імені Івана Франка (ЖДУ ім. І. Франка), Київському славістичному університеті (КСУ).

Вивчення матеріалів ЦДАВО та Держархіву Хмельницької області дозволило висвітлити діяльність І. Винокура в організації і становленні археологічної експедиції, краєзнавчого руху та пам'ятко-охоронної діяльності. Документи архівів

ІМК РАН (Санкт-Петербург) та ІА НАН України розкривають процес підготовки і захисту вченим кандидатської та докторської дисертацій.

Окрему групу джерел склали матеріали періодичних видань, у яких проаналізовано близько 100 його публікацій про археологічні дослідження та охорону пам'яток історії.

У роботі використано матеріали з особових фондів українських учених М. Брайчевського, С. Гуменюка, Л. Коваленка, Б. Тимощука та ін., з якими співпрацював І. Винокур. Опрацьовано його листування з дирекцією і співробітниками академічних установ ряду східноєвропейських країн, оргкомітетом Міжнародного конгресу слов'янської археології, що дозволило уточнити зацікавлення й характер наукових контактів професора, неопубліковані нарративні матеріали з приватних архівів А. Гуцала, Т. Лубніної, В. Мегея. Використано також опубліковані спогади колег і учнів Іона Ізраїльовича.

Самостійну групу джерел складають матеріали особового архіву І. Винокура, що зберігається в НДЛА КПНУ ім. І. Огієнка: наукові звіти і щоденники археологічних розвідок і розкопок у період 1955 – 2006 рр. Вивчено документи про участь І. Винокура в роботі спеціалізованої вченої ради ІА НАН України як члена, опонента докторських і кандидатських дисертацій з проблем слов'янської та києво-руської історії. Науковий інтерес мали рукописи його праць, зокрема «Словник пам'яток історії і культури Хмельницької області (археологічна частина)» з даними про місцезнаходження і прив'язку 1109 пам'яток, їх типологію та хронологічні межі функціонування.

Залучено джерела візуального характеру з архіву НДЛА КПНУ ім. І. Огієнка, насамперед кіно- й фотодокументи, на яких зафіксовано роботу Подільської археологічної експедиції. Їх зображальний ряд у реальному часі відтворює події другої половини ХХ ст. Самостійну групу джерел склали матеріали усної історії, на основі яких створено окрему відео- й фонотеку та теку рукописних записів спогадів колишніх студентів: Л. Вакуленко, Л. Баженова, В. Газіна, А. Гуцала, І. Осецького, Ю. Хоптяра та ін.

Отже, опрацьований різноманітний за змістом, походженням і характером комплекс джерел дозволив реконструювати практично всі основні аспекти наукової, педагогічної і громадської діяльності І. Винокура.

У підрозділі **1.3 «Методологічні засади дослідження»** відзначено, що за своєю специфікою дисертаційне дослідження виконано на межі біографістики, історії України, історіографії, археології. Відтак, для успішного вирішення наукової проблеми використовувався широкий спектр принципів і методів наукових досліджень, що в сукупності склали методологічну основу дослідження. Принципи історизму, об'єктивності, всебічності, цілісності, ціннісного підходу культурологічної антропології, антропології професій, наступності наукового пізнання, системності дозволили глибоко проаналізувати конкретно-історичні умови, виявити явища, події, факти в їх часовій послідовності, допомогли звести наявну наукову літературу й джерела до структурно завершеної форми, яка забезпечила з'ясування причинно-наслідкових зв'язків та врахування різних чинників, які впливали на спосіб життя й наукову діяльність І. Винокура.

Разом із принципами наукових досліджень було використано й комплекс загальнонаукових і спеціально-наукових методів історичного пізнання. Зокрема, методи соціокультурного, порівняльного, статистичного, просопографічного, історіографічного, біографічного аналізу, структурно-системний, історико-хронологічний, структурно-функціональний, комунікативний, інтелектуальних мереж, ретроспективний, ідеографічний дозволили не лише отримати необхідну інформацію, а й сприяли її всебічному аналізу і систематизації як в хронологічному, так і тематичному плані, завдяки чому нам вдалося простежити якісні та кількісні зміни науково-педагогічного доробку, громадської діяльності та зв'язків І. Винокура. Це, у свою чергу, дозволило розв'язати низку завдань, досягти поставлених цілей, пов'язаних з особливістю досліджень біографічного характеру та з недостатньою обізнаністю широкого загалу науковців про педагогічну, наукову та громадську діяльність І. Винокура.

У другому розділі **«Педагогічна діяльність професора І. Винокура»** міститься інформація про біографію та здійснено реконструкцію його викладацької діяльності.

У підрозділі **2.1 «Основні віхи біографії І. Винокура. Освітня діяльність у закладах вищої освіти»** доведено, що вже з перших днів навчання І. Винокур брав активну участь у громадсько-політичному житті колективу ЧДУ і житті міста: працював нештатним лектором міському комсомолу, публікував окремі замітки та входив до редколегії університетської газети. Інтерес до давньої й середньовічної історії почав формуватися під впливом лекцій О. Дмитрієва і В. Голубоцького.

У березні 1963 р. на запрошення ректора І. Зеленюка та завідувача кафедри доцента Л. Коваленка він перейшов на посаду асистента кафедри історії КПІ. У листопаді того ж року його було призначено старшим викладачем, з березня 1966 р. обіймав посаду доцента, а у 1969 – завідувача кафедри історії СРСР і УРСР. До його навчального навантаження входило викладання курсів «Основи археології», «Історія народів Росії (від найдавніших часів до XVII ст.)», «Археологія СРСР», «Історія і археологія стародавніх слов'ян», «Проблеми археології Європи».

Документи підтверджують, що І. Винокур всіляко намагався розвивати співпрацю кафедри із зарубіжними партнерами й академічними закладами. Результатом цього став обмін викладачами й студентами. У квітні - травні 1978 р. І. Винокур викладав спецкурс із проблем черняхівської культури в Люблінському Університеті Марії Кюрі-Складовської, навзаєм Я. Гурба прочитав студентам КПІ спецкурс «Археологія Повіслення».

З'ясовано, що професор ніколи не стояв осторонь освітніх реформ. Наприклад, протягом 1980 – 1990-х рр. долучався до обговорення «Основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи», акцентував увагу на важливості підвищення дидактичної ефективності лекцій, посилення їх ролі у світоглядній і професійній підготовці спеціалістів та формуванні в них творчого наукового мислення. Він один із перших почав проводити лекції-дослідження, що забезпечували зворотний зв'язок з аудиторією, ініціював рейтингову систему оцінювання знань, що сприяло засвоєнню конкретного матеріалу за відповідними

хронологічними і тематичними блоками, практикував проведення екзамену-співбесіди та ін. Зауваження до концепції історичної освіти в середній школі узагальнив у статті «Про концепцію історичної освіти в середній школі» (1989 р.). У зв'язку з набуттям чинності Закону України «Про загальну середню освіту» (1999 р.) і переходом до 12-річної освіти висловив свої міркування щодо його реалізації.

Виявлено, що І. Винокур, як особа, яка формувала світогляд майбутніх учителів історії, приділяв значну увагу зв'язкам зі школами, з метою вивчення й узагальнення досвіду роботи вчителів, організовував виїзні засідання кафедри. Проаналізовано низку його методичних рекомендацій і посібників. У зв'язку з необхідністю забезпечення курсу археології він взяв участь у підготовці посібників «Археологія України» (1994, 2004 рр.) та «Археологія доби українського козацтва XVI – XVIII ст.» (1997 р.). Упродовж 1996 – 2005 рр. І. Винокура, як досвідченого педагога, було запрошено до роботи в редколегії науково-методичного журналу обласного управління освіти Хмельницької державної адміністрації «Педагогічний вісник».

У дослідженні з'ясовано, що з вересня 2004 р. І. Винокур повернувся до роботи на кафедрі всесвітньої історії ЖДУ ім. І. Франка, де викладав курс «Археологія», а з жовтня 2005 р. він очолив кафедру країнознавства КСУ, де викладав курс «Історія Росії», спецкурс «Походження та рання історія слов'янських народів».

Підраховано, що за 42 роки науково-педагогічної діяльності вчений підготував лише в стінах КПНУ ім. І. Огієнка понад 6 тис. висококваліфікованих учителів історії, суспільствознавства і права. За успіхи в навчально-виховній, науково-дослідній і громадській роботі йому присвоєно почесне звання «Заслужений працівник вищої школи УРСР», нагороджений медалями «За доблесну працю» та «А. С. Макаренко», знаком «Відмінник народної освіти України», Почесними грамотами Міністерства освіти України, а в 2002 р. удостоєний диплома й медалі «Ярослав Мудрий» Академії наук вищої школи України.

У підрозділі **2.2 «Роль І. Винокура в організації археологічних експедицій і проведенні археологічної практики студентів»** описано подвижницьку працю вченого з організації досліджень і його внесок у підготовку молодих археологів. Особливо показовою стала робота археологічної експедиції КППІ, започаткована ним у 1963 р. На кожний польовий сезон формувалася «План-програма проведення археологічної практики студентів». Постійно функціонував археологічний гурток, члени якого брали участь у багатьох наукових форумах. У 1978 р. на базі КППІ І. Винокур організував республіканську історико-археологічну наукову студентську конференцію «Східнослов'янські племена і Київська Русь», з 2006 р. такі зібрання стали регулярними.

У підрозділі **2.3 «Колеги й учні інтелектуального середовища педагога»** реконструйовано міжособистісні відносини професора, без чого важко відтворити концепт інтелектуальних контактів І. Винокура, до якого відносилися його колеги й учні. Своїм «польовим учителем» учений вважав відомого українського

археолога Б. Тимощука. Серед інтелектуального середовища вирізняється постать відомого археолога й історика М. Брайчевського, з яким, навіть у часи політичних переслідувань останнього, не припиняв спілкування. Плідні наукові і дружні відносини він мав із професором Л. Коваленком, деканом історичного факультету, проректором і ректором вишу А. Копиловим, до числа його ідейних однодумців належав відомий польський археолог Я. Гурба. Тісні відносини склалися з колишніми студентами; академіком НАН України, директором Інституту історії України НАН України В. Смолієм, викладачами Л. Баженовим, О. Завальнюком, М. Петровим, В. Степанковим, А. Філінюком та ін., які вважали ці контакти доленосними. Гордістю І. Винокура був доктор історичних наук, завідувач відділу охоронних археологічних досліджень ІА НАН України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки О. Приходнюк, відомі археологи Л. Вакуленко, Б. Строцень і багато інших вихованців, які неодноразово брали участь в археологічних експедиціях під його керівництвом.

Отже, інтелектуальне середовище І. Винокура було представлене широким колом його колег – українських і зарубіжних учених, які взаємно впливали і збагачували один одного.

У третьому розділі **«Внесок ученого в дослідження слов'янських, праукраїнських і українських старожитностей (II ст. до н. е. – кінець XIII – початок XIV ст. н. е.)** виділено чотири підрозділи, які відображають основні напрями наукових студій І. Винокура.

У підрозділі **3.1 «Робота вченого з вивчення пам'яток рубежу нашої ери»** доведено, що ця тема займала одне з центральних місць у його творчості. Дослідження витоків і зв'язків різних етнічних об'єднань, на його думку, було ключем до вивчення історії ранньослов'янських та інших племен Південно-Східної і Центральної Європи першої половини I тис. н. е.

Виявлено, що вчений проаналізував такі археологічні культури рубежу і перших століть нашої ери, як: зарубинецька, липецька, східнопшеворська, поянешти-лукашівська, латенська, пізньоскіфська, сарматська, і з'ясував їх вплив на подальшу долю слов'янського населення регіону, зокрема на формування черняхівської культури, зробивши спробу реконструкції історико-культурних й етнічних процесів у Середньому Подністров'ї. Матеріали археологічних розкопок поселень і могильників згрупував у два хронологічні періоди, характерною ознакою яких була взаємодія прийшлих і місцевих культур. Упродовж першого періоду існували субстратні культури Середнього Подністров'я II – I ст. до н. е. з елементами гето-фракійської, зарубинецької і східнопшеворської культур, що характеризувалися присутністю в керамічному комплексі форм місцевої пізньоскіфської кераміки. У другому періоді відбувалися контакти з прийшлим населенням, які залишили пам'ятки з елементами зарубинецької і гето-фракійської культур I – II – початку III ст. н. е. й сарматські старожитності. Саме сарматськими впливами І. Винокур пояснював нехарактерні для цього періоду інгумаційні поховання.

З'ясовано, що питання походження і взаємозв'язків племінних об'єднань Правобережної України на зламі тисячоліть дало підстави І. Винокуру виокремити

групу змішаних у культурному відношенні пам'яток і зафіксувати взаємопроникнення суміжних культурно-історичних масивів. У своїх роботах він обґрунтував думку, що генетичними попередниками черняхівської культури були пам'ятки зарубинецької, пшеворської, липецької, гето-фракійської, сарматської культур.

У підрозділі **3.2 «Розробка концепції черняхівської культури»** висвітлено погляди І. Винокура на формування її культурних угруповань на території від верхів'їв Дніпра, Західного Бугу до Середнього Надніпров'я, від Прип'яті до Чорноморського узбережжя і Нижнього Дунаю, а також Молдови й частково Румунії та Південно-Східної Польщі. Звертав увагу на той факт, що у Верхньому Подністров'я до зарубинецько-пшеворського субстратного підґрунтя черняхівської культури додалися елементи липецької культури, а в Середньому Подністров'ї вона сформувалася на підставі зарубинецьких, східнопшеворських, фракійських, сарматських та вельбарських компонентів. Черняхівські старожитності мають відбитки цих культур, але їх основа залишалася слов'янською. Ця культура включала до свого складу представників різних етносів, але її ядром були заселені слов'янськими племенами території Лісостепу між Верхньою та Середньою Наддніпряниною й Середньою Наддністрияниною. Черняхівська культура впродовж майже двох століть була головним чинником соціально-економічних процесів на цих землях, вчиняла безпосередній вплив на формування праукраїнського етносу та його еволюцію. До такого висновку вчений дійшов на підставі аналізу результатів розкопок ряду поселень (сс. Ружичанка, Бакота, Іванківці, Велика Слобода, Ставище та ін.), могильників (сс. Ружичанка, Раковець, Баглаї, Бернашівка та ін.) та капищ (сс. Іванківці, Ставчани, Бакота та ін.).

І. Винокур вважав, що за даними античних авторів (Йордана, Прокопія Кесарійського, Менандра та ін.) венетами слід вважати племена зарубинецької та східнопшеворської культур, на основі яких сформувалася черняхівська культура, старожитності якої разом із корчацько-празькою, пеньківською, колочинською культурами відносив до антів і склавинів.

Третій підрозділ **3.3 «Історія слов'ян і праукраїнського населення Середнього Подністров'я (V – VIII ст.) в історіографічній спадщині І. Винокура»** присвячено розгляду проблеми походження та розселення слов'ян і формування на їх основі українського етносу, над якою постійно працював учений. Найбільш виразно еволюційний перехід від черняхівської культури до старожитностей V – VII ст. був підтверджений під час археологічних розкопок ранньослов'янського поселення біля с. Устя Кам'янець-Подільського району. Тут було відкрито 7 жител, де, крім уламків ліпного посуду празького типу, було виявлено сіролощену кружальну кераміку черняхівського часу, що дало підстави вченому говорити про процес трансформації пам'яток черняхівської культури в старожитності третьої чверті I тис. н. е., які більшість археологів пов'язують зі слов'янськими племенами.

З'ясовано, що таке трактування було новим і спочатку не знаходило підтримки широкого загалу дослідників, але це явище було простежено й на поселеннях у Бакоті, Луці-Каветчинській, Соколі, Теремцях, Кодині-I та ін. Матеріали розкопок

дозволили І. Винокуру вперше в історіографії обґрунтувати думку, що в середині I тис. відбувалась своєрідна трансформація черняхівських традицій у бік більш окреслених слов'янських культурних елементів. Отже, ставав очевидним зв'язок між племінними об'єднаннями венедів і племенам антів і склавинів, на що вказували й візантійські історики. Ці ідеї вчений виголосив на конференції в Братиславі 1975 р. у доповіді «Черняхівські традиції в пам'ятках середини і третьої чверті I тис. н. е. лісостепоного Дністро-Дніпровського межиріччя». Це були, власне, перші узагальнення такого типу в археологічній науці. Зроблені висновки знайшли підтвердження в подальших дослідженнях, зокрема Бернашівського поселення, де була відкрита майстерня ювеліра одного з племен антського союзу кінця V – початку VI ст., у якій виявлено кілька десятків кам'яних ливарних форм, серед них – форма для виготовлення пальчастих фібул. Ця знахідка дозволила розв'язати низку дискусійних питань про походження слов'ян.

Аналіз праць І. Винокура показав, що досліджуючи черняхівські та східнослов'янські старожитності, він розкрив еволюцію черняхівських пам'яток у ранньослов'янські, згодом визначивши їх як праукраїнські. Так було заповнено хронологічну лакуну середини I тис. н. е., яка залишалася мало дослідженою і спростовано тезу про відсутність слов'янського-праукраїнського населення на землях українського лісостепу.

У четвертому підрозділі **3.4 «Дослідження літописних міст Болохівського князівства й Бакоти»** розглядається внесок І. Винокура у вивчення цих двох регіонів, визначення їх значення для розвитку Руської держави. Окрім опрацювання опублікованих джерел, учений провів масштабні самостійні розкопки таких болохівських міст, як: Полонне, Ізяслав, Губин, придністровської Бакоти. Розкопки професора в м. Полонному в 1992 – 1993 рр. дозволили уточнити його історичну топографію, створити археологічну карту міста, на яку були нанесені усі пам'ятки археології та архітектури. Вивчені матеріали були узагальнені І. Винокуром в «Історичній довідці про заснування м. Полонного Хмельницької області», схваленій на засіданні вченої ради ІА НАН України 30 грудня 1994 р., де наголошувалося, що найдавніша письмова згадка про місто відноситься до 996 р.

З'ясовано, що роботи, проведені в Ізяславі у 1994 р., дозволили професору стверджувати, що на місці пізньосередньовічних споруд виявлено рештки давніших об'єктів, які датувалися домонгольським часом – X – XIII ст. І. Винокур зміг обґрунтувати гіпотезу, що Ізяславль почав формуватися наприкінці XI ст.

У 1997 р. І. Винокур розпочав багаторічні дослідження іншого центру Болохівського князівства – літописного Губина XII – XIII ст., що виявилися найбільш масштабними археологічними розкопками пам'яток такого типу. Знайдено ювелірні прикраси, вироби з заліза, бронзи, каменя, кістки, скла, кераміки. Учений уточнив локалізацію території князівства, визначивши його площу в 60 тис. км², зарахувавши жителів до автохтонного населення, історія якого сягала Дулібсько-Волинського союзу племен.

У дисертації підкреслено, що важливим міським і адміністративним осередком на південному заході Руської держави у XII – XIII ст., як довів

І. Винокур, була тогочасна столиця Пониззя місто Бакота. Археологічні дослідження 1963 – 1980 рр. дозволили з'ясувати основні історико-топографічні компоненти давньоруського міста і його місце в історії Середньовічної України. Ним було з'ясовано, що територія Пониззя була у вирі міжнародних подій, зумовлених політичними амбіціями та особистими інтересами галицько-волинських князів і золотоординських ханів, а згодом литовської і польської еліти. Знаходячись у південній частині Галицької землі, Бакота відчула наслідки міжусобної боротьби Києва і Галича середини XII ст. Після появи в Пониззі татаро-монгольських орд ставленик Данила Галицького посадник Милій взяв їх сторону, а місто на деякий час стало адміністративним центром баскачества. З переходом Пониззя під владу Великого князівства Литовського (1346 – 1347 рр.) воно перетворилося в повітовий центр і поступово відійшло на другий план.

У четвертому розділі **«Громадська діяльність»** виокремлено відповідні напрями зацікавлень ученого, які базувалися на їх суспільній значимості.

У першому підрозділі – **«Музейницькі й пам'яткоохоронні студії»** увагу спрямовано на розкриття таких аспектів діяльності І. Винокура, що були найменш вивчені, але якими він займався впродовж усього життя. Відзначено, що його зв'язки з музеями мали різносторонній характер, починаючи з поповнення їх фондів, консультування під час оформлення виставок і експозицій, налагодженні музейницької роботи в загальноосвітніх школах, закінчуючи сприянням у відкритті багатьох музейних установ.

Висвітлено активну роботу І. Винокура в пам'яткоохоронній сфері, зокрема його співпраця з УТОПК від часу його створення (1965 р.). Науковець виступив організатором Кам'янець-Подільського міського осередку, увійшов до правління обласного товариства та очолив секцію археології; проводив значну роботу з популяризації пам'яток архітектури, один із перших у добу «войовничого атеїзму» озвучив питання про охорону українських національних релігійних святинь.

Підрозділ **4.2 «Участь у краєзнавчому русі України»** присвячено вивченню діяльності І. Винокура у сфері краєзнавства. У цьому плані важливим заходом було створення за його участю ХОІКТ, яке об'єднало вчених-істориків та краєзнавців і стало першою обласною краєзнавчою організацією в Україні. За короткий термін було організовано його осередки в більшості районів, розпочато проведення пошукових експедиції, започатковано діяльність секції молодих істориків-краєзнавців, до якої входили студенти та учнівська молодь. Регулярними стали Подільські історико-краєзнавчі конференції, за результатами яких видавали збірники матеріалів.

1990 р. І. Винокур взяв участь в організаційних заходах зі створення ВСКУ, зокрема, за дорученням академіка П. Тронька, редагував проект Статуту спілки. Іона Ізраїловича було делеговано від краєзнавців Хмельниччини на установчий з'їзд цього громадського об'єднання. Також він став учасником II і III з'їздів ВСКУ, де обирався членом правління спілки та позитивно відзначався як керівник міського осередку організації. У 1994 р. Президією правління ВСКУ І. Винокуру було присвоєно звання Почесного члена ВСКУ, а у 2011 р. Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України на відзначення заслуг

І. Винокура в галузі історичного краєзнавства заснувала премію імені академіка Іона Винокура – «За досягнення в галузі дослідження і популяризації історії міст і сіл Хмельниччини».

У **висновках** підсумовано результати дослідження, узагальнено основні положення дисертації, що виносяться на захист.

1. Аналіз попередніх історіографічних досліджень дає змогу констатувати, що обрана тема знайшла лише часткове відображення в літературі. Натомість опрацювання значної кількості архівних матеріалів дозволило залучити велику кількість джерел, умовно поділених на писемні, візуальні та пам'ятки матеріальної культури, які сприяли розв'язанню поставлених завдань, а відсутність комплексної праці спонукала до створення об'ємної та узагальненої картини багатогранного соціокультурного життя І. Винокура.

2. З'ясовано основні віхи життєвого й творчого шляху І. Винокура, зокрема встановлено, що формування його особистості відбувалося під час навчання в ЧДУ, коли пізнавав особливості професії археолога, а згодом на посаді співробітника Житомирського краєзнавчого музею, де проявив себе талановитим дослідником давньої історії України. Перший досвід педагогічної професії отримав у ЖДУ ім. І. Франка і ЧДУ. Повною мірою його педагогічний талант розкрився в КППІ (нині КПНУ ім. І. Огієнка), у якому працював майже 42 роки на посадах асистента, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри. Лекції й семінарські заняття І. Винокура відзначалися високим науковим рівнем проведення, умінням зацікавити й мотивувати студентів до наукових студій. Для забезпечення курсів, які він беззмінно викладав, були підготовлені навчальні посібники й методичні розробки, фактичний матеріал яких не втратив свого значення й сьогодні. Його діяльність на посаді завідувача кафедри історії Східної Європи й археології сприяла покращенню наукової й навчально-методичної роботи, розвитку співпраці кафедри із зарубіжними навчальними й академічними закладами.

3. Встановлено, що за дорученням Міністерства освіти УРСР І. Винокур неодноразово готував аналітичні довідки про стан викладання археології в педагогічних інститутах й університетах, у яких висловлював конкретні рекомендації щодо його покращення. У виступі на Всесоюзній нараді-семінарі завідувачів кафедр історії СРСР, загальної історії, методики викладання історії й суспільствознавства педагогічних інститутів (1987 р.) були визначені головні напрями покращення викладання історії в закладах вищої освіти. І. Винокур постійно підтримував і розвивав зв'язки з учителями шкіл, сприяв поширенню й впровадженню в освітній процес передового досвіду, протягом 1980 – 1990-х рр. долучився до формування «Основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи», акцентував увагу на важливості підвищення дидактичної ефективності уроку, посилення його ролі у світоглядній і професійній підготовці спеціалістів. У зв'язку з введенням у дію Закону України «Про загальну середню освіту» (1999 р.) висловив свої міркування щодо його реалізації.

4. Доведено, що археологічні дослідження професора відіграли важливу роль у розвитку національної археологічної науки. Створені за його ініціативи на базі ЖПІ ім. І. Франка, ЧДУ й КППІ археологічні експедиції окреслили новий напрям

студіювань давньої історії населення Волині й Поділля. Зібрані матеріали поповнили джерельну базу найдавнішого періоду історії й широко використовувалися в науковій і навчальній роботі.

5. З'ясовано, що коло інтелектуальних контактів І. Винокура охоплювало науковців, педагогів, музейних працівників, серед яких були його вчителі й учні (загалом майже 200 осіб).

6. Виявлено, що головним напрямом наукових пошуків І. Винокура, були матеріальні й духовні надбання племен черняхівської культури, яку він розглядав на широкому історичному тлі. Ним було детально досліджено археологічні культури, що безпосередньо передували черняхівській і склали її генетичну основу. Він довів її поліетнічність, але з яскраво вираженим слов'янським ядром. На переконання вченого, упродовж IV – V ст. племена черняхівської культури визначали процес формування праукраїнського етносу.

7. Встановлено, що для визначення наступності черняхівських племен І. Винокур дослідив матеріальні пам'ятки ряду поселень, де було виявлено кружалну кераміку й ліпний посуд постчерняхівського типу. Аналіз цих знахідок дозволив виділити комплекси з найбільш ранніми формами ранньослов'янського посуду V – початку VI ст. і пізню кераміку VII ст., що свідчить про поступову трансформацію черняхівської культури в пам'ятки слов'ян – праукраїнців. Іону Ізраїльовичу поталанило відкрити й дослідити майстерню слов'янського ювеліра кінця V – початку VI ст. на поселенні в Бернашівці, матеріали якої дозволили уточнити низку дискусійних питань щодо матеріального й духовного життя слов'янського населення Подністров'я.

8. Доведено, що помітним здобутком І. Винокура стало вивчення історії Болохівської землі й регіону Пониззя. Виявлені важливі артефакти під час розкопок літописного Губинського городища дозволили уточнити територіальні межі Болохівщини, систему її зв'язків із сусідніми регіонами Київської Русі. Жителів Болохівського князівства дослідник визнавав місцевим, автохтонним населенням, а його боярсько-олігархічну верхівку – вихідцями з Київського й Чернігівського князівств. Водночас вважав, що окремі болохівські міста, зокрема Губин, були розгромлені через сепаратизм галицьким князем Данилом Романовичем. Дослідження середньовічних Ізяслава, Полонного й інших міст дозволили І. Винокуру висунути гіпотези щодо дати їх заснування.

9. Констатовано, що помітним внеском ученого у вивчення стародавньої історії України стали археологічні дослідження важливого адміністративного осередку Галицько-Волинської держави XII – XIII ст. – міста Бакоти, зокрема з'ясовано основні історико-топографічні компоненти міста і його передісторію. Дослідник зумів об'єднати історичну літописну традицію цього осередка з матеріалами археологічних досліджень, визначив його місце в історії.

10. З'ясовано, що на підставі літописів й археологічних матеріалів І. Винокур окреслив етапи історичного розвитку України в період від рубежу нової ери до XII – XIII ст., які підтверджували тяглість етнічного розвитку тогочасного населення України.

11. Встановлено важливу роль І. Винокура у сфері музейного будівництва. За роки роботи в Житомирському краєзнавчому музеї й музеї історії ЧДУ він надавав

консультативну й методичну допомогу краєзнавчим гурткам середніх шкіл і місцевим музеям. Згодом набутий досвід використовував у КППІ, де створив археологічну експозицію, ініціював організацію низки шкільних і районних музеїв.

12. Визначено ключову роль І. Винокура в організації й розвитку краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи в Хмельницькій області, створенні ХОІКТ і відділень УТОПІК, започаткуванні проведення історико-краєзнавчих конференцій, що для того часу стали помітним явищем у науковому житті Поділля. Він був активним учасником підготовчих заходів і процесу створення Всеукраїнської спілки краєзнавців України, ініціював відкриття Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському інституті, а згодом брав активну участь у його роботі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ **Публікації у зарубіжних виданнях та виданнях, введених до міжнародних наукометричних баз:**

1. Гуцал В. А. Исследователь славянских древностей Днестро-Днепровского междуречья (памяти коллеги и учителя) // *Revista Arheologica*. Vol. XI, nr. 1–2. Chişinău, 2015. S. 353–358. (Індексується в Skopus)

2. Гуцал В. А. Наукові студії І. С. Винокура в оцінках його колег // *Наук. праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Іст. науки. Кам'янець-Подільський* : Друк. «Рута», 2015. Т. 25: На пошану професора І. С. Винокура. С. 29–51 (Індексується в Index Copernicus)

3. Гуцал В. А. Л.А. Коваленко, І.С. Винокур: шрихи творчої співпраці // *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник : серія історична / редкол.: С.А. Копилов (гол. ред.) О.М. Завальнюк (відп. ред.) та ін. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний унів. ім. І. Огієнка, 2018. Вип. XIV. Т.1. С.42–51. (Індексується в Index Copernicus, Google Scholar).*

Публікації у наукових фахових виданнях:

4. Гуцал В. А. Старожитності Східної Волині першої половини – середини I тис. н. е. у науковому доробку І. С. Винокура // *Наук. праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Іст. науки. Кам'янець-Подільський* : «Медобори-2006», 2012. Т. 22: На пошану професора П. Ф. Лаптіна. С. 124–134.

5. Гуцал В. А. Вивчення І. С. Винокуром пам'яток рубежу та перших століть н. е. // *Наук. праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Іст. науки. Кам'янець-Подільський* : «Медобори-2006», 2013. Т. 23: На пошану професора С. А. Копилова. С. 171–178.

6. Гуцал В. А. Археологічні дослідження І. С. Винокура на Вінниччині // *Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Історія* : зб. наук. пр. / за заг. ред. О. А. Мельничука. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2015. Вип. 23. С. 8–14.

7. Гуцал В. А. Співпраця археологів Іона Винокура та Яна Гурби // *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 19. Історія археології: міжособистісні та інституціональні комунікації. Львів : Ін-т українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України, 2015. С. 162–169.*

8. Гуцал В. А. Літописна Бакота в дослідженнях І. С. Винокура // Праці центру Пам'яткознавства : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Титова (голов. ред.), В. І. Акуленко, Л. М. Бесов та ін. Київ : Лисенко М. М., 2015. Вип. 28. С. 86–97.

9. Гуцал В. А. Конференція «Етнокультурні процеси на півдні Східної Європи у I тис. н. е» у Меджибожі. // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. / редкол.: Л. В. Баженов, О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2017. Т.24. С. 660–664.

Статті в інших виданнях, матеріали конференцій:

10. Гуцал В. А. І. С. Винокур – дослідник старожитностей Волині і Поділля // Археологія і давня історія України. Вип. 4: Актуальні проблеми археології України. Київ : ІА НАНУ, 2010. С. 7–13.

11. Гуцал В. А., Рибак І. В. Іон Винокур – перші кроки на ниві археології Житомирщини // Культурний простір Житомирщини–Волині XIX – XX ст. Житомир : М. Г. Косенко, 2012. Вип. 47, т. 1. С. 188–195.

12. Гуцал В. А. Особова справа І. С. Винокура з архіву Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка // Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів Національного архівного фонду України : наук. зб. за підсумками Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. С. 345–349.

13. Гуцал В. А. Археологічні експедиції І. С. Винокура на Хмельниччині // Матеріали Всеукр. наук.-краєзн. конф. «Хмельниччина в контексті історії України». Хмельницький : Мельник А. А., 2012. С. 456–458.

14. Гуцал В. А. Ювелірне мистецтво середньодністровських слов'ян в інтерпретації І. С. Винокура // Четверта Могилів-Подільська наук.-краєзн. конф. Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2012. С. 229–234.

15. Гуцал В. А. І. С. Винокур і Г. М. Хотюн – роки на службі археології // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол.: В. С. Травінський (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : «Медобори-2006», 2012. С. 213–215.

16. Гуцал В. А. Дослідження І. С. Винокуром археологічних пам'яток Подністров'я // Наук. праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докторантів і асп. : вип. 12, у 3 т. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2013. Т. 1. С. 10–11.

17. Гуцал В. А. І. С. Винокур та вчителі-краєзнавці // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол.: В. С. Травінський (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : «Медобори-2006», 2013. С. 227–230.

18. Гуцал В. А. Дослідження І. С. Винокуром археологічних пам'яток Кам'яниччини // Кам'яниччина: історія і сьогодення : зб. матеріалів наук.-краєзн. форуму, присвяч. 90-річчю від заснування Кам'янець-Подільського району. Кам'янець-Подільський : «Медобори-2006», 2013. С. 174–181.

19. Гуцал В. А. Дослідник стародавньої Бакоти // Наук. праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл.

докторантів і асп. : вип. 13, у 3 т. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2014. Т. 1. С. 17–18.

20. Гуцал В. А. Дослідник і популяризатор історії Кам'янця-Подільського // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол.: В. С. Травінський (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : «Медобори-2006», 2014. С. 380–383.

21. Гуцал В. А. Давньоруська версія заснування Кам'янця-Подільського в інтерпретації І. Винокура // Матеріали XIV Подільської іст.-краєзн. конф. / редкол.: С. А. Копилов (співголова), О. П. Реєнт (співголова), Л. В. Баженов (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2014. С. 112–116.

22. Перший учень відомого подільського археолога // Археологічні студії «Межибіж» : наук. щорічник / за ред. А. М. Трембіцького, О. М. Погорільця. Хмельницький : ІРД, 2014. С. 220–228.

23. Гуцал В. А. І. С. Винокур – турбота про бібліотечні справи // Наук. праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Серія: Бібліотекознавство, Книгознавство. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка / редкол.: С. А. Копилов (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип.13. Т.1. С. 116–124.

24. Гуцал В. А. Археологічні дослідження І. С. Винокуром Бушанського язичницького комплексу // Наук. праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докторантів і асп. : вип. 14, у 3 т. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Т. 1. С. 16–17.

25. Гуцал В. А. Козацька тематика Поділля і Волині в творчості І. С. Винокура // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народження І. К. Свешнікова / редкол.: О. М. Титова (відп. ред.), С. О. Біляєва, Л. І. Виногородська та ін. Київ : Лисенко М. М., 2015. Вип 24. С. 169–176.

26. Гуцал В. А. Співпраця археолога Іона Винокура із Кам'янця-Подільського з його колегою із Любліна Яном Гурбою // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 17–18 трав. 2012 р. / редкол.: О. М. Завальнюк (голова), О. Б. Комарніцький (відп. ред.), Л. В. Баженов та ін. Кам'янець-Подільський : «Медобори-2006», 2016. С. 354–358.

27. Гуцал В. А. Участь І. С. Винокура у дослідженні Болохівської землі і літописного Губина // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докторантів і асп. : вип. 16, у 3 т. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2017. Т. 1. С. 19–21.

28. Гуцал В. А. Краєзнавчі студії професора І. С. Винокура // Матеріали XV Подільської іст.-краєзн. конф. / редкол.: С. А. Копилов (співголова), О. П. Реєнт (співголова), Л. В. Баженов (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2017. С. 279–284.

29. Гуцал В. А. Програма організаційних зборів і конференції Хмельницького історико-краєзнавчого товариства від 1963 року (невідомий аспект) // Матеріали XV Подільської іст.-краєзн. конф. / редкол.: С. А. Копилов (співголова), О. П. Реєнт (співголова), Л. В. Баженов (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2017. С. 284–286.

АНОТАЦІЇ

Гуцал В. А. Професор І. Винокур у науково-освітньому і громадському житті України (1948 – 2006 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, 2019.

У дисертації вперше реконструйовано життєвий і творчий шлях відомого археолога, історика, краєзнавця І. Винокура. Комплексний аналіз наукового доробку вченого дав підстави стверджувати, що його головна заслуга полягає в обґрунтуванні безперервності історичного розвитку України в період від рубежу нової ери до XII – XIII ст., у результаті чого історія українського народу може сягати перших століть нової ери. З'ясовано, що музейницька і краєзнавча діяльність становили невід'ємну частину його громадської роботи, яка мала позитивний вплив на розвиток вищої історичної освіти, пам'яткоохоронної сфери та краєзнавчого руху в Україні.

Ключові слова: І. Винокур, археологія, експедиція, Черняхівська культура, слов'яни, праукраїнці, наука, освіта, пам'ятка, краєзнавство.

Гуцал В. А. Професор И. Винокур в научно-образовательной и общественной жизни Украины (1948 – 2006 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко, Каменец-Подольский, 2019.

В диссертации впервые реконструировано жизненный и творческий путь известного археолога, историка, краеведа И. Винокура. Анализ научного наследия ученого дал основания утверждать, что его главная заслуга заключается в обосновании непрерывности исторического развития Украины в период от рубежа новой эры до XII – XIII вв., в результате чего история украинского народа может достигать первых веков новой эры. Выяснено, что музейная и краеведческая деятельность составляли неотъемлемую часть его общественной работы, которая имела положительное влияние на развитие высшего исторического образования, памятничкоохранной сферы и краеведческого движения в Украине.

Ключевые слова: И. Винокур, археология, экспедиция, Черняховская культура, славяне, праукраинцы, наука, образование, памятник, краеведение.

Hutsal V. A. Professor I. Vynokur in the scientific, educational and public life of Ukraine (1948 – 2006). – The Manuscript.

Thesis for the Candidate degree in Historical sciences (specialty 07.00.01 History of Ukraine) – Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 2019.

All aspects of life, scientific and creative activity, educational and public work of the famous archaeologist, historian, ethnographer I. Vinokur are researched in the dissertation.

It proves that famous Ukrainian historians and senior colleagues – Boris Tymoshchuk, L. Kovalenko, M. Braichevsky played a decisive role in shaping the scientific interests of I. Vynokur, developing him as a scholar and a teacher. The Archeological Expedition, which was created by I. Vynokur in 1963 on the basis of Kamianets-Podilskyi pedagogical institute, provided field researches and the development of a source base for the study of the ancient history of Ukraine. During 1963-2006 archaeologists excavated 16 ancient settlements, 8 hillforts where they identified nearly 300 dwelling and commercial buildings, 21 burial grounds and 80 burial mounds, opened more than 300 graves and 10 pagan shrine-altars.

The theses analyzed contribution of I. Vynokur in the study of the culture boundary of the new era (Zarubyntsy, Lipetsk, East Przeworsk, Poyanezt-Lukashevskya, Late Scythian, Sarmatian cultural formations), which demonstrated the interpenetration of adjacent cultural-historical arrays and gave the grounds for the formation on their basis of Cherniakhiv culture in the 2nd century AD. It is proved that the Cherniakhiv culture in the concept of I. Vynokur is defined as a polyethnic entity with a strong Slavic nucleus, which was one of the determining factors of socio-economic processes on the lands from the upper region of the Dnipro and the Western Buh to the Middle Dnipro, from the Pripyat to the Black Sea coast and the Lower Danube River, and also on the territory of Moldova, Eastern Romania and South-Eastern Poland. The author of the theses paid attention to the complexes, singled out by I. Vynokur, which allowed to confirm the absence of a chronological gap between the artifacts of the first and second half of the 1st millennium AD, which indicated the gradual transformation of the Chernyakhiv culture into the artifacts of the Slavs – the Pre-Ukrainians who formed the basis of statehood and culture of the Kiev state in the IX – XIII centuries. These findings were confirmed by artifacts which were discovered in the jewelry studio of the 5th - the beginning of the 6th centuries in the settlement of Bernashivka and during the studying of the history of Bolokhiv land and the administrative center of Galicia-Volhynia state – the chronicled Bakota.

An analysis of the scientific work of I. Vynokur gave reasons to assert that his main merit was the justification of the stages of historical development of Ukraine in the period from the turn of the new era to the 12th – 13th centuries and the continuity of the ethnic development of its population, and also the fact that the history of the Ukrainian people can reach the first centuries of the new era.

It is discovered that museum and local studies activity was an integral part of his public activity, which had a positive impact on the development of higher historical education, the monuments protection and the local studies in Ukraine.

Key words: I. Vynokur, archeology, expedition, Cherniakhiv culture, Slavs, science, education, artifact, local studies.

Підписано до друку 20.12.2018. Формат 60x90/16.
Папір офісний. Друк різнографічний. Гарнітура Times New Roman.
Обл.-вид. арк. 0,9. Наклад 100 прим. Зам. № 845.

Надруковано в Кам'янець-Подільському
національному університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61. Кам'янець-Подільський, 32300.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.